

Krátká vzpomínka na tři lepidopterology A brief memorial of three lepidopterologists

V roce 2021 si připomínáme výročí úmrtí tří významných německých lepidopterologů, narozených a působících v českých zemích. Před 150 lety zemřel Franz Anton Nickerl, před 80 lety Jakob Sterneck a před 60 lety Friedrich Zimmermann. Všichni tři se zásadním způsobem zasloužili o poznání motýlí fauny dnešního Česka, zejména pak historického území Čech.

Franz Anton Nickerl (*1813, Praha; †1871, Praha)

Pražský rodák prof. MUDr. F. A. Nickerl, pocházející z obchodnické rodiny původem ze západočeské Toužimi, vystudoval sice medicínu na pražské univerzitě, po celý život se však věnoval přírodním vědám. Nejprve působil jako asistent zoologie a mineralogie na univerzitě v rakouském Štýrském Hradci a dosáhl zde jmenování profesorem, krátce poté se ale vrátil domů do Čech (tehdejšího Českého království) a získal zde pozici profesora přírodních věd a technického zbožíznalství na pražské polytechnice a současně vykonával funkci správce přírodovědných sbírek Muzea království Českého. Od počátku ho uchvátila především entomologie, zejména pak studium hmyzího řádu motýlů. Svou první odbornou práci na toto téma publikoval v roce 1837 (Böhmens Tagfalter – Denní motýli Čech) a dedikoval ji tehdy ještě žijícímu

nestoru české přírodovědy Kašparu Šternberkovi. Tuto práci je zcela jistě možno považovat za první seriózně pojatou vědeckou studii o motýlech českých zemí. Po důkladné přípravě poté v roce 1850 uveřejnil první díl souborné studie o tzv. velkých motýlech („Macrolepidoptera“, s výjimkou čeledi píďalkovitých – Geometridae), nazvané Synopsis der Lepidopteren-Fauna Böhmens – Přehled motýlů Čech. V tehdejší době se jednalo o zcela mimořádné dílo, mající dodnes velkou historickou hodnotu. V následujících letech začal postupně připravovat podklady pro další díly, které měly kromě výše zmíněných píďalkovitých obsahovat i všechny skupiny tzv. drobných motýlů („Microlepidoptera“). Součástí přípravy byly jak vlastní sběry prostřednictvím exkurzí do mnoha oblastí Čech (včetně horských regionů), s pochopitelným hlavním zaměřením na lepidopterologicky nesmírně pestré okolí Prahy, ale také četné kontakty s tehdejšími význačnými sběrateli motýlů. Jednalo se ale o úkol doslova na hranici sil a možností jednotlivce, byť mimořádně disponovaného. Enormní pracovní zaneprázdněnost a postupující plicní choroba bohužel F. A. Nickerlovi zabránily zamýšlené plány naplnit. Dílo dokončil a završil až jeho syn, vládní rada MUDr. Ottokar Nickerl (1838–1920), rovněž původním vzděláním lékař a zanícený přírodovědec, navíc člověk s nevšedními uměleckými a filantropickými sklony.

Jakob Sterneck (*1868, Praha; †1941, Karlovy Vary)

Pražský rodák JUDr. J. Sterneck, pocházející ze staré českobudějovické měšťanské rodiny, povýšené již v 17. století do šlechtického stavu (jeho „plné“ jméno je uváděno v podobě Jakob Maria Alfred Daublebsky von Sterneck zu Ehrenstein), vystudoval na otcovo přání práva, přestože jeho celoživotním hlavním zájmem byly přírodní vědy, resp. biologie. Byl zaměstnán jako správní úředník (v závěru své úřednické kariéry s titulem správního rady), a působil na více místech Čech, např. v Chebu, Děčíně, Praze či Trutnově. Po první světové válce byl jmenován okresním hejtmánem v Karlových Varech a tomuto městu zůstal věrný až do své smrti. Ve volném čase se intenzivně věnoval svému nejmilejšímu koníčku, studiu rostlin a živočichů. Zpočátku se zabýval zejména botanikou

(ve většině encyklopedií je dokonce zmiňován především jako botanik, jeho první botanická práce je datována rokem 1895), k přeměrování zájmu na entomologii-lepidopterologii došlo postupně počátkem 20. století (uvádí se rok 1904), přičemž první entomologická publikace je datována rokem 1909. Jeho zájem o motýly byl komplexní a předchozí „botanická“ průprava představovala pro studium tohoto takřka výhradně fytofágního hmyzího řádu velkou výhodu. Důkladně se zabýval především faunistikou motýlů Čech (vlastní sběry prováděl na mnoha místech Čech, především v okolí míst svého úředního působení, nejintenzivněji pak nepochybně na Karlovarsku). Po mnohaleté přípravě a studiu sbírkových materiálů (přičemž pilně komunikoval jak s německými, tak i českými sběrateli), zpracoval a vlastním nákladem vydal dvoudílný *Prodromus der Schmetterlingsfauna Böhmens – Prodromus motýlů Čech* (Sterneck 1929, Sterneck & Zimmermann 1933). Jde o nadčasové dílo mimořádné hodnoty, kritické a vyčerpávající, které přesvědčivě dokládá všestranné lidské i odborné kvality tohoto ctihodného muže. První díl, zahrnující tzv. velké motýly (Macrolepidoptera), byl autorem původně dokončen již v roce 1919 a byl mnohem obsáhlejší, než tiskem o deset let později vydaná kniha (původní rukopisná podoba prvního dílu se zachovala až do současnosti, nalézá se v entomologickém oddělení NM v Praze a obsahuje 986 strojopisných stran, s množstvím autorových ručně vepsaných pozdějších poznámek a dodatků). Zdá se, že hlavním důvodem pozdějšího a zestručněného vydání byly finanční a vydavatelské těžkosti, pramenící nepochybně i z neutěšené situace v počátečním poválečném období. Po vydání obou dílů se i nadále s velkým zápletem věnoval faunistice českých motýlů, společně s hlubším zájmem o taxonomii a systematiku oblíbené čeledi píďalkovitých (Geometridae). Především se jednalo o pozoruhodnou, početnou a velmi obtížnou skupinu (podčeled) Sterrhinae, kterou studoval v palearktickém měřítku a publikoval o ní několik významných a všeobecně uznávaných prací. Velmi cenná a obsáhlá entomologická sbírka J. Sternecka obsahovala více jak 30 000 kusů palearktických motýlů a je jako celek uložena v přírodovědeckém muzeu ve Vídni.

Friedrich Zimmermann (*1895, Brno; †1961, Berlín (Německo))

Brněnský rodák prof. Dr. phil. F. Zimmermann, pocházející ze středostavovské brněnské rodiny, vystudoval přírodní vědy na vídeňské univerzitě. Po většinu života působil jako odborník v problematice ochrany rostlin, nejprve krátce v Rakousku, poté v Československu a po roce 1945 v Německu, kam byl vysídlen. Byl všestranný biolog, odborně působil jak v botanice, tak i v zoologii a byl za své znalosti, organizační schopnosti a charakterové vlastnosti všeobecně uznávaný (profesně se po většinu života sice věnoval ochraně rostlin, byl však současně vynikající zoogeograf a znalec panonské halobiontní flóry a fauny; pracovní dráhu ukončil jako profesor na berlínské univerzitě a činovník Německé entomologické společnosti). Ze zoologických oborů ho nejvíce v mládí přitahovala ornitologie, později svůj zájem zaměřil zejména na malakozologii

a entomologii. Na popud známého vídeňského lepidopterologa prof. Dr. Hanse Rebelu se začal již během svých vídeňských studií blíže zabývat také motýly, zejména minujícími skupinami tzv. drobných motýlů („Microlepidoptera“). Záhy se pak vypracoval na jejich předního znalce. Lepidopterologické sběry prováděl zejména na rodné jižní Moravě, v Dolních Rakousích a v severních Čechách, kde dlouhodobě působil v Děčíně-Libverdě na zemědělské výzkumné stanici pro ochranu rostlin. O motýlech publikoval celou řadu prací, v českých podmínkách je asi neznámější jeho spoluautorství na druhém dílu „Prodrumu motýlů Čech“ (Sterneck & Zimmermann 1933). Množstvím faunistických údajů prostřednictvím svých publikací přispěl také do obdobného díla, týkajícího se Moravy (Die Lepidopterenfauna Mährens), jež postupně v první polovině 20. století zpracovával a vydával moravský lepidopterolog Hugo Skala. Na konci druhé světové války obsahovala jeho sbírka kolem 20 000 kusů herbářových položek min (požerků housenek) a kolem 30 000 kusů vzorně vypreparovaných dospělců drobných motýlů. Většina sbírky a obsáhlá zoologická knihovna připadla po jeho vysídlení do Německa českému státu a je uložena v depozitářích entomologického oddělení Národního muzea v Praze (část se nachází také v muzeu ve Vídni a na dalších místech).

Podklady k výše uvedeným medailonkům byly čerpány z prací Kolečky (1988, 1993, 1995), Tichoty (2001), Laštůvky & Lišky (2011) a Lišky (2014).

Jan LIŠKA, Výzkumný ústav lesního hospodářství a myslivosti, Jiloviště-Strnady

Jan ŠUMPICH, Národní muzeum, Praha

VÝBĚR Z BIBLIOGRAFIE / SELECTED BIBLIOGRAPHY

- NICKERL F. A. 1837: *Böhmens Tagfalter*. J. G. Calve, Prag, 23 pp.
NICKERL F. A. 1850: *Synopsis der Lepidopteren-Fauna Böhmens*. F. A. Nickerl, Prag, 77 pp.
STERNECK J. 1929: *Prodrum der Schmetterlingsfauna Böhmens*. J. Sterneck, Karlsbad, 297 pp.
STERNECK J. 1932–1933: Studien über Acidaliinae (Geometr.) I. *Zeitschrift des Österreichischen Entomologischen Vereins* **17** (9–10): 67–71, **17** (11): 77–80, **17** (12): 82–84, **18** (2): 9–15.
STERNECK J. & ZIMMERMANN F. 1933: *Prodrum der Schmetterlingsfauna Böhmens II. (Microlepidoptera)*. J. Sterneck, Karlsbad, 168 pp.

LITERATURA / REFERENCES

- ANONYMUS 1871: Prof. Dr. F. A. Nickerl. *Lotos, Zeitschrift für Naturwissenschaften*, **21 (3)**: 46–48.
- KIRCHBERG E. 1960: Professor Dr. phil. Friedrich Zimmermann. *Mitteilungen der Deutschen Entomologischen Gesellschaft* **19 (4)**: 57–60.
- KOLEŠKA Z. 1988: Seznam biografí čs. entomologů – 10. *Zprávy Československé Společnosti Entomologické* **24**: 325–364 (in Czech).
- KOLEŠKA Z. 1993: Seznam biografí československých entomologů (entomologové nežijící) – 14. pokračování. *Klapalekiana* **29 (Supplementum)**: 493–564 (in Czech).
- KOLEŠKA Z. 1995: Seznam biografí československých entomologů (entomologové nežijící) – 15. pokračování. *Klapalekiana* **31 (Supplementum)**: 564–775 (in Czech).
- LAŠTŮVKA Z. & LIŠKA J. 2011: *Komentovaný seznam motýlů České republiky. Annotated checklist of moths and butterflies of the Czech Republic (Insecta: Lepidoptera)*. Biocont Laboratory, Brno, 148 pp. (in Czech and English).
- LIŠKA J. 2014: In memoriam F. A. Nickerl a O. Nickerl. Pohled do historie poznávání motýlů v Čechách. *Živa* **2014 (1)**: xi–xiii.
- REISSER H. 1941: Dr. Jakob Daublebsky v. Sterneck, Nachruf. *Zeitschrift des Wiener Entomologen-Vereines* **26 (12)**: 265–271 (+ Tafel xxix).
- TICHOTA J. 2001: In memoriam F. A. Nickerli, aneb zamotaná historie. *Živa* **2001 (3)**: xxxv–xxxvi (in Czech).